

Kovács Zsuzsa Gyöngyvér¹: Az előzetes letartóztatás helyettesítésére szolgáló jogintézmények

Debreceni Jogi Műhely, 2008. évi (V. évfolyam) 3. szám (2008. július) 41-54.

Az előzetes letartóztatást helyettesítő intézményekről általában

Jelen tanulmány az előzetes letartóztatás alternatíváival foglalkozik. Ennek keretében először a jogintézmények történeti fejlődését mutatom be, majd a magyar szabályozást ismertetem. Ezt követően a vonatkozó nemzetközi dokumentumokkal foglalkozok, végezetül néhány külföldi állam rendelkezéseit vázoló fel.

A terhelt szabadlábon védekezését a személyi szabadság mellett az ártatlanság védelme is szükségessé teszi. Nem kevésbé fontos szempont azonban az eljárás sikerének biztosítása sem, ezért van szükség „biztosíték” alkalmazására.

A helyettesítő jogintézmények másik fontos előnye, hogy megóvják a terheltet a végrehajtás kedvezőtlen következményeitől, amilyen a kriminogén fertőződés veszélye, a presztízsveszteség vagy a korlátozott védekezési lehetőség.

Ezeket az intézményeket két fő csoportra bonthatjuk:

- erkölcsi jellegű intézkedések, ilyen a házi őrizet, a lakhelyelhagyási tilalom vagy a távoltagezés,
- anyagi jellegű kényszerintézkedések, mint a kezesség vagy az óvadék.²

Történeti fejlődés

A szabadlábon történő védekezés lehetősége egészen a **római jogig** vezethető vissza. Ebben a korban még a legsúlyosabb bűncselekmények esetén is alkalmazható volt a kezesség és az óvadék intézménye.³

A **középkor** háttérbe szorította a helyettesítő jogintézményeket. A változás oka az inkvizitórius per elterjedésében kereshető, amelyet az írásbeliség, a titkosság és a közvetettség jellemezett. Itt a kényszervallatás a fogva tartás részét képezte, amely összeegyeztethetetlen volt a szabadlábon történő védekezéssel.

Az előzetes letartóztatás alternatíváinak lehetőségét a felvilágosodás kora fedezte fel újra. E kor jelentős dokumentuma az 1789-es Emberi jogok deklarációja szerint senki sem ítéhető el, vagy helyezhető előzetes letartóztatásba csak akkor, ha a törvény szerinti előfeltételek tartalmi és formai okból is fennállnak. Mindenki ártatlannak tekintendő bűnösségének megállapításáig és csak a törvényben meghatározott bűncselekményért lehet felelősségre vonni.⁴

Az **újkori magyar szabályozás** ismerte már az óvadék és a kezesség intézményét. Lényege az volt, hogy a kezes vállalta, hogy a terheltet meghatározott napon a bíróság elé állítja, ennek hiányában pedig ő fizeti meg a vállalt összeget vagy a büntetést. Az óvadék letételére jobbagyoknak is lehetőségük volt (a korabeli szabályok még azt a körülményt is rögzítették, hogy az elfogottat a nagy munkavégzésben ne akadályozzák; ez a szabály persze a földesuraknak is kedvezett). A legsúlyosabb bűncselekmények esetén azonban mind a kezesség, mind az óvadék kizárt volt.⁵

A **Bűnvádi Perrendtartás**⁶ nagy figyelmet fordított a letartóztatást és vizsgálati fogságot helyettesítő intézményekre. Ezek közül először a házi őrizetet kell megemlíteni. A váditanács a terhelt kérelmére a királyi ügyészség és a vizsgálóbíró meghallgatása után megengedhette, hogy a terheltet az eljárás egy része vagy egésze alatt lakásán őrizték. A költségeket a terhelt előlegezte és viselte.

A belebbezés annak meghagyását jelentette, hogy a terhelt meghatározott helyen tartózkodjon, onnan ne távozzon el. Kivételes esetekben alkalmazható volt a kitiltás, amelynek lényege, hogy az eljárás jogerős befejezéséig valamely községbe, helyre ne menjen.

Szökés veszélye vagy külföldi honosság esetén biztosítékadásra is lehetőség volt, de csak akkor, ha a cselekményre és a terhelt személyes körülményeire tekintettel a szökést valószínűtlenné tette. A kollúzió esetére a törvény kizárta a biztosítékadás lehetőségét, mivel nem adható akkora összegű biztosíték, amely az összebeszélést, vagy a nyomok megsemmisítését megakadályozhatja. Ráadásul a kollúzióról a hatóság nem szerez minden esetben tudomást, a szökésről viszont igen, így kollúzió esetén nem ellenőrizhető, hogy a biztosíték betöltötte-e a célját. A bűnismétlés esetére szóló biztosítékadás pedig azért elfogadhatatlan, mert az állam garanciát vállal arra, hogy a terhelt nem fog bűncselekményt elkövetni. A biztosítékot – ami lehetett értékpapír vagy jelzáloggal biztosított kötelezvény - adhatta a terhelt, de más személy is. A biztosíték elveszett, vagy visszajárt az eljárás további eseményeitől, főként a terhelt magatartásától függően.⁷

Tovább élt a kezességvállalás intézménye, amely azt jelentette, hogy a terhelt gazdája, munkaadója vagy a bíróság által ismert más személy kezességvállalással biztosítja, hogy a terhelt a bíróság előtt idézésre megjelenik. Természetesen arra is szükség volt, hogy a kezes feddhetetlen és megbízható legyen.

A II. világháború utáni büntető eljárási kódexek meglehetősen mostohán bántak ezzel a kérdéskörrel. Az óvadék alkalmazásának a lehetősége már 1945-ben megszűnt, az 1951. évi III. törvény pedig csak a lakhelyelhagyási tilalmat ismerte, amelyet azonban a gyakorlat csak ritkán hasznosított.

Az 1999. évi CX. törvény vezette be a házi őrizetet, az óvadékot pedig a hatályos Be.⁸ vezette be újra. A távortartás a 2006. évi LI. törvény révén került be a magyar büntető eljárás jogba.

Az előzetes letartóztatás helyettesítésére szolgáló jogintézmények a hatályos magyar jogban

A lakhelyelhagyási tilalom

Ez a kényszerintézkedés a terhelt mozgásszabadságát és a lakóhely szabad megválasztásának a jogát korlátozza. Alkalmazására az 1951. évi III. törvény óta van lehetőség, de meglehetősen ritkán alkalmazzák.

A tilalom hatálya alatt álló személy meghatározott területet, körzetet engedély nélkül nem hagyhat el, tartózkodási helyét, illetve lakóhelyét nem változtathatja meg. E körbe tartozik pl. a terhelt lakóhelye, munkahelye, gyógykezelésének helye.⁹

A lakhelyelhagyási tilalom feltételeire az előzetes letartóztatás feltételei az irányadóak, akkor rendelhető el, ha a letartóztatás céljai az enyhébb kényszerintézkedéssel is biztosíthatóak.

Jellegére tekintettel leginkább a szökés veszélye esetén tekinthető alternatívának. Alkalmazásakor a bűncselekmény jellegére és a terhelt személyi és családi körülményeire - különösen az egészségi állapotára vagy idős korára - tekintettel kell lenni.

Mivel ez az intézkedés az előzetes letartóztatás alternatívája, csak bíróság rendelheti el. A határozatban a bíróság más korlátozást is elrendelhet, de azt is előírhatja, hogy a terhelt meghatározott időközönként a rendőrségen jelentkezzen.

A törvény tartalmaz rendelkezéseket a lakhelyelhagyási tilalom időtartamára is. A vádirat benyújtása előtt az elsőfokú bíróság tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig, az ezt követően elrendelt, illetve fenntartott lakhelyelhagyási tilalom az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatának kihirdetéséig tart. Az ezt követően elrendelt, vagy fenntartott lakhelyelhagyási tilalom az eljárás jogerős befejezéséig tart. Mivel ez igen hosszú időtartam, szükséges lehet a kényszerintézkedés felülvizsgálata meghatározott időközönként. A törvény szerint, ha a bíróság a lakhelyelhagyási tilalmat a vádirat benyújtása előtt rendelte el és azóta hat hónap eltelt anélkül, hogy az ügyész vádat emelt volna, tilalom fenntartásának szükségességét a bíróság megvizsgálja. Ez iránt az ügyésznek a határidő lejárta előtt öt nappal kell indítványt tennie.

Gyakran előfordul, hogy a tilalom tartama alatt a terhelt életkörülményeiben olyan változás következik be, hogy szükségessé válik a tilalom részleges feloldása. Ilyen indok lehet a terhelt munkahelyének megváltozása, orvosi kezelés szükségessége, vagy bármely más, az eljárás céljával nem ellentétes érdeke, függetlenül attól, hogy a kijelölt körzet elhagyására egyszer vagy többször kerül sor. A terhelt erre vonatkozó kérelmét a vádirat benyújtásáig az ügyészhez, azt követően bírósághoz intézheti. Azonban, ha a tartózkodási hely vagy lakóhely megváltoztatására kerül sor, már nem a tilalom részleges feloldása, hanem új terület kijelölése válik szükségessé.¹⁰

A törvény 137. § (8) bekezdése szabályozza a lakhelyelhagyási tilalom megszűnésének eseteit:

- a tartam lejárta,
- az eljárás jogerős befejezése,
- a nyomozás megszüntetése,
- a nyomozás határidejének lejárta, ha a lakhelyelhagyási tilalmat a bíróság nem hosszabbította meg,
- a vádemelés elhalasztása.

A lakhelyelhagyási tilalmat meg kell szüntetni, ha elrendelésének oka megszűnt. Hasonlóan az előzetes letartóztatáshoz, az ügyész is jogosult a megszüntetésre.

A bíróságnak az elrendeléskor figyelmeztetni kell a terheltet a korlátozások megszegéseinek következményeire. Ha ennek ellenére a terhelt a tilalmakat mégis megszegi, vagy az eljárási cselekményeken nem jelenik meg, ez arra utal, hogy a kényszerintézkedés nem volt alkalmas a cél elérésére. Ilyekor, ha a terhelt előzetesen nem menti ki magát, vagy távolmaradását nem igazolja előzetes letartóztatás vagy házi őrizet rendelhető el. A tilalom kevésbé súlyos megsértése esetén rendbíróság is kiszabható.¹¹

A házi őrizet

A házi őrizetet az 1999. évi CX. törvény vezette be, köztes megoldásként a lakhelyelhagyási tilalom és az előzetes letartóztatás között. Elrendelése esetén a terhelt a kijelölt lakást és az ahhoz tartozó bekerített helyet csak a bírósági határozatban meghatározott célból, így különösen a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása, vagy gyógykezelés céljából az ott írt időben és távolságra hagyhatja el.¹² A házi őrizet alkalmazása akkor lehetséges, ha az előzetes letartóztatással elérni kívánt célok az enyhébb korlátozással is biztosíthatók. A házi őrizet elrendelésénél tekintettel kell lenni a büntetőeljárás időtartamára és a bűncselekmény jellegére, vagy a terhelt az eljárás során tanúsított magatartására.

A törvény nem szabályozza részletesen a házi őrizetet, hanem visszautal az előzetes letartóztatással kapcsolatos rendelkezésekre. Ez a szabályozás sem segíti az egységes jogalkalmazást, de mégis előnyösebb, mint a régi Be. vonatkozó rendelkezése, ami a lakhely elhagyási tilalomra utalt vissza, az pedig az előzetes letartóztatásra. Véleményem szerint hasznosabb lenne, a jogalkalmazók dolgát megkönnyítendő, röviden szabályozni a házi őrizet elrendelését, tartamát és megszüntetését.

A törvény szabályozza a házi őrizet ellenőrzésének lehetőségeit is. Ez lehet a terhelt esetenkénti ellenőrzése, vagy a mozgást nyomon követő eszközzel történő ellenőrzés. Ez utóbbi alkalmazásához a terhelt hozzájárulására is szükség van. A házi őrizet ellenőrzéséről jelenleg a 6/2003. (IV.4.) IM-BM együttes rendelet tartalmazza. Megszűnt a folyamatos őrzéssel való ellenőrzés lehetősége, csakúgy, mint az időszakos rendőrségen való jelentkezés kötelezettsége.

A házi őrizet szabályainak megszegése esetén, vagy ha a terhelt idézésre az eljárási cselekményeken nem jelenik meg, magát előzetesen nem menti ki vagy utólag nem igazolja, őrizetbe vehető, és az előzetes letartóztatás elrendelése is lehetségessé válhat. Kisebb súlyú jogsértés esetére biztosítja a törvény a rendbíróság alkalmazását.¹³

Az óvadék

Az óvadékot már a Bünvádi Perrendtartás is ismerte, alkalmazásának lehetősége azonban 1945-ben megszűnt. Az 1998. évi XIX. törvény révén került újra szabályozásra. Az 1973. évi I. törvény csak a biztosítékot szabályozta, amely azonban csak külföldön élő terhelt esetében alkalmazható és a terhelt távollétében lefolytatható eljárást biztosítja.¹⁴

Az óvadék intézménye már régóta viták keresztjében áll. A legfontosabb ellenérv, hogy a vagyonosabb rétegeknek nyújt előjogokat.¹⁵ Ez az érvelés azonban nem veszi figyelembe azokat a szabályozásokat, amelyek szerint az óvadék mértékét nem csak az elkövetett cselekményhez és a várható büntetés mértékéhez kell igazítani, hanem a terhelt személyi és vagyoni helyzetéhez is.¹⁶ Gyakori érv az is, hogy a fogva tartott terheltnek az eljárás minél későbbi befejezése az érdeke. Véleményem szerint ez csak akkor igaz, ha a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása várható, ellenkező esetben éppen az eljárás ésszerű időn belüli befejezése a cél.

Az óvadék mellett számos érv szól. Ezek közé tartozik, hogy megóvja a terheltet a büntetés végrehajtás hátrányos következményeitől (ezeket a lakhelyelhagyási tilalom elemzése során részleteztem). Az ártatlanság vélelméből fakadóan is szükség van arra, hogy a jogerős ítélet előtt minél kevesebb korlátozás érje a terheltet. Logikus Angyal Pál álláspontja, aki azon a

véleményen volt, hogy az alkotmányjogi érvek és az eljárási érvek ütközése esetén szükség lehet előzetes letartóztatásra, de csak elkerülhetetlen szükség esetén. Ugyanakkor, ha megfelelő az óvadék nincsen elkerülhetetlen szükség.¹⁷

Véleményem szerint, ha mértékét helyesen állapítják meg, az óvadék megfelelő visszatartó erővel rendelkezik. Ekkor ugyanis a terhelt az óvadék elvesztésétől való félelem miatt megjelenik az eljárási cselekményeken.

Rátérve a hatályos szabályozásra, a Be. a 129. § (2) bekezdésének b) pontja esetén biztosítja az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés lehetőségét. Ebben az esetben „*a terhelt szökésének, vagy elrejtőzésének veszélyére tekintettel, vagy más okból megalapozottan feltehető, hogy az eljárási cselekményeknél a jelenléte másképp nem biztosítható*”. A többi letartóztatási oknál e kényszerintézkedés alkalmazása nem indokolt. Kollúzió veszélye esetén szabadságelvonással lehet megakadályozni az összejátszást. Az óvadék nem nyújt garanciát arra sem, hogy a terhelt nem fogja pl. a bűncselekmény nyomait eltüntetni. Bűncselekmény veszélye esetén is csak az előzetes letartóztatás jelenthet megoldást.

Nincs olyan bűncselekmény, amelynek elkövetése kizárja az óvadék felajánlását, a bűncselekmény súlyossága csak az óvadék mértékét befolyásolja. Egyes vélemények szerint¹⁸ meg kell tagadni az óvadék elfogadását abban az esetben, ahol a terheltre várhatóan olyan súlyos büntetés vár, hogy valószínűsíthető miszerint a legmagasabb összegű óvadék sem nyújtana elég garanciát. Ez a szempont érvényesülhet is a hatóság döntésénél, de véleményem szerint nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a terheltet az előzetes letartóztatás során éppen a legsúlyosabb bűncselekményeknél érhetik a legsúlyosabb hátrányok, hiszen, ha mégis ártatlanul helyezték előzetes letartóztatásba, ez a későbbiekben (pl. munkahelyén) mégis káros következményekkel járhat. Úgy vélem, csak helyeselni lehet a magyar szabályozást, amely - tekintettel az ártatlanság vélelmére - nem tartalmaz ilyen kizáró rendelkezéseket.

A törvény szövegéből kitűnik, hogy az óvadék az eljárás bármelyik szakaszában lehetető. Így például, ha kollúzió veszélyére hivatkozással rendelték el a letartóztatást, azonban ez a veszély már megszűnt, nincs kizárva az óvadék alkalmazása.

Óvadék megállapítását a terhelt vagy a védője az előzetes letartóztatásra jogosult bíróságnál indítványozhatja,¹⁹ a bíróság hivatalból nem állapíthat meg óvadékot, és más, harmadik személy sem indítványozhatja ezt. Ez persze nem azt jelenti, hogy a terhelt helyett más ne tehetné le az összeget, arról van szó, hogy ez a személy nem tölt be önálló eljárási funkciót.

A törvény nem határozza meg az óvadéknak sem a minimumát, sem a maximumát, a bíróság azt a bűncselekményre, valamint a terhelt személyi és vagyoni körülményeire tekintettel határozza meg. Az óvadékot úgy kell meghatározni, hogy elég visszatartó erőt jelentsen, ugyanakkor ne jelentse a terhelt pénzügyi helyzetének ellehetetlenülését. A terhelt anyagi helyzetét ennek megfelelően az eljárás korai szakaszában át kell tekinteni, ami véleményem szerint a bíróságtól elmélyültebb vizsgálódást igényel.

A Be. az óvadék eszközeként már nemcsak a készpénzt ismeri el, hanem az értékpapírt is.²⁰ Az óvadéknak ez utóbbi formáját néhány külföldi állam mellett a Bünvádi Perrendtartás is ismerte. Több külföldi állam szabályozása ismeri az ingó, illetve ingatlan vagyon zálogosítását, de véleményem szerint ezzel több probléma is adódik, pl. nehéz az érték megállapítása és az értékesítés is, ráadásul mire a bejegyzésre sor kerül a terhelt esetleg már hónapokat letartóztatásban töltött.

A törvény 147. § (4) bekezdése nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy a bíróság az óvadék mellett más kényszerintézkedést is megállapítson. Ilyen elrendelhető intézkedés a lakhelyelhagyási tilalom, a házi őrizet, a távoltartás, és a kiutazási tilalom. Ha a bíróság az óvadék megállapítása iránti indítványt elutasítja, akkor a terhelt vagy a védő abban az esetben terjeszthet elő indítványt, ha abban új körülményre hivatkozik. Ilyen körülmény hiányában a bíróság indoklás nélkül elutasíthatja azt. Ha a terhelt előzetes letartóztatását óvadék ellenében szüntetik meg, a terheltet azonnal szabadon kell bocsátani.

A letartóztatás megszüntetése ellen az ügyész és a pótmagánvádló élhet fellebbezéssel.²¹

Elveszíti a letevő az **óvadéket**, ha nem volt alkalmas a cél elérésére, tehát ha a terhelt idézés ellenére az eljárási cselekményeken nem jelent meg, és elmaradását alapos okkal nem mentette ki, vagy utólag nem igazolta. Ebben az esetben a terhelt előzetes letartóztatását kell elrendelni. Az előzetes letartóztatást el kell rendelni akkor is, ha annak az óvadék letételét követően más oka merült fel.²²

Az elveszett óvadék az államra száll. Ez a szabályozás érthető is, hiszen ez az összeg célja miatt nem szolgálhat vagyoni kötelezések fedezetéül.²³ Azonban úgy vélem, figyelembe kellene venni más államok²⁴ szabályozását, ahol az óvadéket vagy annak legalább egy részét a sértett kártalanítására és a büntetői költségekre kell fordítani. A sértett kártalanítása annál is inkább megfontolandó, mert ez a téma napjainkban a nemzetközi érdeklődés középpontjában áll. Ezen kívül nem előzmények, hagyományok nélküli szabályozás lenne, hiszen ezt a rendelkezést a Büntető Perrendtartás is tartalmazta.

Egyes esetekben **az óvadék visszajár** a terheltnek:

- ha az ügyész a nyomozást megszüntette, illetve annak határideje lejárt,
- az ügyész a vádemelést elhalasztotta,
- a bíróság az eljárást jogerős ítélettel, vagy megszüntető határozattal befejezte. Szabadságvesztés kiszabása esetén is visszajár az óvadék, ha a terhelt a büntetés megkezdését megkezdte.
- A bíróság a terhelt előzetes letartóztatását elrendelte, kivéve, ha erre azért került sor, mert az eljárási cselekményeken nem jelent meg.²⁵

Az óvadék elterjedésével szükségessé válik egy, az óvadékkal kapcsolatos kockázatot is vállaló bank- és biztosítási rendszer kiépítése.²⁶ Problémát jelenthet ebben az esetben az ingó vagy az ingatlanvagyon jelzáloggal való terhelése, melynek hátrányait már fentebb részleteztem. Az USA-ban működő óvadékirodák azonban még ritkaságnak számítanak, az első ilyen iroda 2004. július 1-én kezdte meg tevékenységét.²⁷

A távoltartás

A távoltartás a Be. legújabb kényszerintézkedése, amit a 2006. évi LI. törvény iktatott be a törvénybe. Ez az intézmény azonban nem előzmények nélküli, történt már kísérlet a bevezetésére.

Az Országgyűlés 2003-ban fogadta el a 45/2003. sz. Ogy. határozatot, melynek témája a családon belüli erőszak megelőzése és hatékony védelme.

A következő állomás a 9837. sz. törvényjavaslat volt, amely merőben más szabályozást tartalmazott, mint amit a jogalkotó végül megvalósított. A törvényjavaslat szabályozta az

ideiglenes távollattartás intézményét, amit a rendőrség rendelt volna el. A határozatot hivatalból induló eljárás esetén az eljárás megindításától, ha kérelemre indult, a kérelem előterjesztésétől számított 24 órán belül kellett volna meghozni.²⁸

Ez a javaslat nem került elfogadásra, a 2006. évi LI. törvény 2006. július 1-jével iktatta be a Be-be a távollattartás intézményét, az előzetes letartóztatás alternatívájaként.

Hasonlóan a lakhelyelhagyási tilalomhoz és a házi őrizethez, ez a jogintézmény is a terhelt mozgásszabadságát és tartózkodási hely szabad megválasztásának a jogát korlátozza. Lényege, hogy a bíróság a terheltet rövid időre a vele közös lakásban élőkől eltávolítsa, az együttélés szüneteltesse.

Fontos rögzíteni, hogy bár a jogintézményt elsősorban a családon belüli erőszak áldozatainak védelme hívta életre, a lehetséges sértetti körbe tartozik a bárki, a terhelttel együtt élő személy. Ebbe a körbe tehát nemcsak a házastárs, élettárs, a gyermekek tartoznak, hanem a barátok vagy a bérlők is. A távollattartás elrendelésére akkor nyílik lehetőség, ha a terhelt megalapozottan gyanúsítható szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetésével, de az előzetes letartóztatás elrendelése nem szükséges. Nemcsak az előzetes letartóztatás elrendelése kizáró körülmény, hanem a többi kényszerintézkedése is.

Elrendelésekor tekintettel kell lenni pl.:

- a bűncselekmény jellegére, így az elkövetés szándékos vagy gondatlan voltára, a sértett közrehatására, a cselekmény kirívó durvaságára.
- A terheltnek az eljárás előtt és az eljárás alatt tanúsított magatartására, vagyis arra, hogy korábban követett-e el hasonló jellegű bűncselekményt. Vizsgálni kell a terheltnek az elkövetés után tanúsított magatartását is. Ez általában igen nehéz feladat, tekintettel arra, hogy ezen bűncselekmények egy része a külvilágtól „elzárva” történik.
- A terhelt és a sértett viszonyát is vizsgálni kell, ezen belül figyelemmel kell lenni többek között arra, hogy a sértett gondoskodik-e valakinek az eltartásáról.²⁹

A távollattartás a törvény 138/A. § (2) a-b) pontja szerint akkor rendelhető el, ha megalapozottan feltehető, hogy lakókörnyezetben hagyása esetén

- a) a sértett tanú befolyásolásával, vagy megfélemlítésével megghiúsítaná, megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást,
- b) a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, vagy a sértett sérelmére újabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményt követne el.

A távollattartás esetén nem az összes tanú befolyásolásának megakadályozása a cél, de a jogintézmény specialitása miatt erre nem is lenne alkalmas. A bűnisméltés veszélyének sem általában, hanem csak a sértett vonatkozásában kell fenn állnia. Láthatjuk, hogy e két feltétel az előzetes letartóztatás két különös feltételével mutat rokonságot, amelyeket a törvény 129. § (2), c)-d) pontban szabályoz. Az előzetes letartóztatás szabályait ismerhetjük fel abban a rendelkezésben is, mely szerint ha a büntetőeljárásnak csak magánindítványra van helye, akkor a távollattartás elrendeléséhez is szükséges a magánindítvány előterjesztése.

A távollattartás elrendelésére kizárólag a bíróság jogosult. Ennek okát abban kereshetjük, hogy ez a kényszerintézkedés a terhelt szabad mozgása és tartózkodási helye szabad megválasztása mellett tulajdonjogát is korlátozza. E jogok korlátozásáról pedig csak bíróság határozhat. Ezért nem kerülhetett elfogadásra a 9837. sz. törvényjavaslat, ami a rendőrség számára is lehetővé tette volna az elrendelést.

A 138/B. § (2) bekezdése szerint a távollattartás elrendelését

- az ügyész,

- a magánvádló,
- a pótmagánvádló,
- a sértett,
- a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes sértett hozzátartozója, és
- a terhelttel közös háztartásban élő kiskorú személy törvényes képviselője indítványozhatja.

A nyomozás során a távollattás elrendeléséről a nyomozási bíró határoz, a bírósági szakban pedig mindig az eljáró bíróság.

A bíróság a terheltnek bizonyos magatartási szabályokat ír elő. Ezek szerint a terhelt köteles: „138/A. § (1) ... a) a meghatározott lakást elhagyni, és onnan a bíróság által meghatározott ideig távol maradni,

b) a meghatározott személytől, illetőleg e személy lakó- és munkahelyétől, az e személy által látogatott nevelési és nevelési- oktatási intézménytől, gyógykezelés céljából rendszeresen látogatott egészségügyi intézménytől, vallás gyakorlása során rendszeresen látogatott épülettől a bíróság által meghatározott ideig magát távol tartani,

c) tartózkodni attól, hogy a meghatározott személlyel közvetlenül, vagy közvetve érintkezésbe lépjen”.

A bíróság határozatában azt is előírhatja, hogy a terhelt meghatározott időközönként a távollattás alapjául szolgáló büntetőeljárást folytató nyomozóhatóságnál jelentkezzen. A határozatnak tartalmaznia kell azokat a jogkövetkezményeket, amelyeket a magatartási szabályok be nem tartása esetén a terhelttel szemben alkalmazni lehet. Ezek a 139. § (2) bekezdése szerint az előzetes letartóztatás lehet, illetve kevésbé súlyos szabályszegés esetén rendbíróság. A bíróság a határozatot minden esetben megküldi nemcsak az ügyésznek, hanem a sértettnek is.

A távollattás elrendelésétől számított 24 órán belül a bíróságnak haladéktalanul értesítenie kell a terhelt által megnevezett hozzátartozót. Ezen túlmenően a hatóság feladata, a felügyelet nélküli kiskorú és az ellátásra szoruló személy biztonságos elhelyezéséről való gondoskodás.

Intézkedni kell, a terhelt felügyelet nélkül maradó vagyonának és lakásának biztonságba helyezéséről is.³⁰ Ezek a kötelezettségek megegyeznek azokkal az intézkedésekkel, amelyeknek a megtétele őrizetbe vétel esetén a hatóságot terhelik.

A kényszerintézkedés minimális időtartama 10 nap, maximális időtartama pedig 30 nap lehet³¹. A törvény indoklása³² szerint a távollattás meghosszabbítására nincs lehetőség. Nem tartalmaz azonban tilalmat az újbóli elrendelésre nézve, ha a törvényi feltételek megvalósulnak.

A törvény figyelembe veszi, hogy a távollattás ideje alatt mind a terhelt, mind pedig a sértett életkörülményeiben lényeges változás következhet be. Ezért a terhelt, a védő, valamint a távollattás indítványozására jogosultak indítványozhatják a távollattás módosítását, illetve megszüntetését. A bíróságnak be kell szereznie a távollattást indítványozó nyilatkozatát, az ügyész, a magánvádló, illetve a pótmagánvádló nyilatkozatát is. Ezek előterjesztésére a bíróság – általában igen rövid- határidőt határoz meg. Ennek eredménytelen eltelte után a bíróság a rendelkezésre álló adatok alapján határoz. A vádirat benyújtása után a hivatalból történő módosításra és megszüntetésre is lehetőség van.

A Be. rögzíti az eljárás során kívüli lefolytatásának kötelezettségét. Ez nemcsak a határozat meghozatalára, az összes eljárási cselekményre vonatkozik.³³

Az előzetes letartóztatás alternatíváinak megjelenése a nemzetközi dokumentumokban

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

1966-ban az ENSZ tagállamai elfogadtak egy, az emberi jogokra vonatkozó kötelező erejű jogforrást. Amíg a Nyilatkozat csupán az emberi jogok deklarációját tartalmazta, az Egyezségokmány a polgári és politikai jogokat részleteiben kidolgozta. Nemzetközi szerződés lévén, a tagállamokat a belső jog egyezménynek megfelelő módosítására kötelezte.³⁴

Az Egyezségokmány 3. pontja kimondja annak kötelezettségét, hogy a letartóztatott személyt a legrövidebb időn belül bíró vagy törvény értelmében bírói hatáskört gyakorló más személy elé kell állítani. Rögzíti az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jogot is. Fontosnak tartja, hogy az eljárás végéig tartó fogva tartás ne legyen általános, ezért az államok dolgozzanak ki megfelelő helyettesítő eszközöket, amelyek a terhelt eljárási cselekményeken való részvételét garantálják. Az Egyezségokmány hatályba lépésekor (1976-ban) a magyar jog csupán a lakhelyelhagyási tilalmat szabályozta előzetes letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedésként. Ez a szabályozás véleményem szerint nem felelt meg az Egyezségokmánynak, a jogalkalmazó két kényszerintézkedés között választhatott. A helyzet az 1973. évi I. törvény elfogadásával sem változott, hiszen ez a jogszabály is csak ezt az alternatívát ismerte. Az 1999. évi CX. törvény bevezette a házi őrizetet, amely azonban csak szűk körben került alkalmazásra. A szabályozás az óvadék és a távollátás bevezetésével vált teljessé.

Az Európa Tanács ajánlásai

Az Európa Tanács több ajánlást is elfogadott ezen a téren, amelyek közül az 1980-ban elfogadott 11. sz. ajánlást, és a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló ajánlást elemzem.

A 11. sz. ajánlás célként jelöli meg az előzetes letartóztatás alkalmazásának és időtartamának minimumra csökkentését. Rögzíti, hogy ez a kényszerintézkedés alkalmazása nem lehet általános, és elrendelése egy esetben sem lehet kötelező. Ezért az államoknak helyettesítő intézkedések bevezetését ajánlja. Kiemeli a házi felügyeletet, adott hely vagy terület elhagyásának megtiltását, a hatóság előtti időnkénti megjelenés kötelezettségét, az útlevél vagy más személyi irat lefoglalását, a biztonsági intézkedést és a fiatalok terhelt speciális intézménybe küldését. Felhívja az államok figyelmét: a terheltet figyelmeztetni kell, hogy a kötelezettségek megszegése esetén fogságba vethető.³⁵

Az Európa Tanács 1987-ben fogadott el egy ajánlást a büntető eljárás egyszerűsítéséről, amely a kényszerintézkedések alkalmazásáról is tartalmazott rendelkezést. Azt ajánlja a tagállamok számára, hogy „fizikai kényszereszközt, különösen előzetes letartóztatást, ne alkalmazzanak”.

Néhány külföldi állam szabályozása

Németország

A német *Strafprozessordnung* az előzetes letartóztatást helyettesítő intézkedésekre vonatkozóan az alábbi szabályokat tartalmazza. Fontos megjegyezni, hogy valamennyi itt felsorolt kényszerintézkedést csak a bíróság rendelheti el.

Lássuk először azokat az intézkedéseket, amelyek szökés veszélye esetén jelentenek alternatívát. Ha az előzetes letartóztatás célja kevésbé korlátozó intézkedéssel is elérhető, azt kell alkalmazni. A törvény ezek közül példálózó jelleggel négyet nevesít:

- 1) a terhelt meghatározott időközönként a bírónál, az eljárásban résztvevő valamely szervnél vagy más meghatározott szervnél jelentkezni köteles.
- 2) A terhelt lakó- vagy tartózkodási helyét csak bírói (vagy más hatósági) engedéllyel hagyhatja el.
- 3) A terhelt lakását csak meghatározott személy ellenőrzése alatt hagyhatja el.
- 4) Biztosíték letétele³⁶ is elképzelhető, készpénzben, értékpapírban, zálogjog bejegyztetésén keresztül vagy egy megbízható személy kezességvállalása útján. A biztosíték nagysága és letételének módja tekintetében a bíróság szabadon mérlegel.³⁷

Az első kényszerintézkedést a Be nem ismeri. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy a lakhelyelhagyási tilalom és a távolltartás elrendelése esetén a bíróság előírhatja, hogy a terhelt meghatározott időközönként a nyomozó hatóságnál, illetve a rendőrségen jelentkezzen.³⁸ A második intézkedés a lakhelyelhagyási tilalomnak felel meg, a harmadikat pedig házi őrizet néven ismeri a Be.

A biztosítékadási lehetőséget a Be. is tartalmazza óvadék néven, amelynek letétele készpénzben vagy külön jogszabályban meghatározott módon³⁹ lehetséges.

Összejátszás veszélye esetén a letartóztatás elkerülését teszi lehetővé az az intézkedés, amely megtiltja a terheltársakkal, tanúkkal vagy szakértőkkel a kapcsolatfelvételt. Bűnismétlés veszélye esetén meghatározott utasítások betartása jelenthet alternatívát.⁴⁰

USA

Az Egyesült Államokban is „végső eszköz” a letartóztatás, ezért a helyettesítő eszközök széles skáláját ismerik. Köztudott, hogy az óvadék különösen nagy népszerűségnek örvend, sőt, igazi angolszász jogintézménynek tekinthető.

Az óvadék reformjáról szóló 1984-es törvény szerint a bíróság a tárgyalás előtt személyes kötelezvény kiállítása, vagy nem biztosított megjelenési óvadék kiállítása esetén rendeli el a vádlott szabadon bocsátását. Az óvadék összegét a bíróság állapítja meg, azzal a fenntartással, hogy a vádlott szabadlábban védekezése alatt nem követ el szövetségi, állami vagy helyi bűncselekményt, kivéve, ha a bíró úgy találja, hogy a szabadon engedés nem garantálja kielégítően a terhelt megjelenését, vagy veszélyezteti más személyek biztonságát vagy a közbiztonságot.

A feltételes szabadon engedés arra az esetre nyújt megoldást, amikor a fenti két eszköz nem biztosítja a terhelt megjelenését, illetve mások és a társadalom védelmét. A bíró ekkor különböző feltételeket határoz meg a terhelt számára:

- a terhelt nem fog elkövetni szövetségi, állami, illetve helyi bűncselekményt, és
- ha a fenti követelmények védelméhez ez szükséges, más feltételt vagy feltétel kombinációt is elrendelhet, melyek szerint a terhelt pl.
 - egy kijelölt személy őrizetében marad, aki vállalja a felügyeletét, és jelenti a bíróságnak, ha a terhelt a szabadon engedés szabályait megszegi,
 - folytatja a munkaviszonyából adódó munkáját vagy munkát keres,
 - meghatározott lakhelyelhagyási tilalomnak veti alá magát,
 - tartózkodik minden érintkezéstől a bűncselekmény lehetséges áldozataival és tanújával,
 - aláveti magát a rendelkezésre álló orvosi, pszichológiai, pszichiátriai kezelésnek,
 - óvadékot tesz le hitelképes biztosítékkal, amelyet elveszít, ha nem jelenik meg a szükséges eljárási cselekményeken, vagy nem bocsátja a bíróság rendelkezésére biztosíték mögött álló értéktárgyra vonatkozó információkat, mely biztosíték nettó értéke kell, hogy megfeleljen az óvadék értékének.

A bíró bármikor megváltoztathatja határozatát és más, vagy további feltételhez kötheti a szabadon bocsátást.⁴¹

Aki megsérti a szabad lábba helyezés feltételei között előírt bíróság előtti megjelenési kötelezettségét a törvényben meghatározott szankciókkal sújtható: bírság, bebörtönzés, büntetés következtében beálló jogfosztás. Azonban, ha a vádlott neki fel nem róható „kezelhetetlen helyzet” miatt nem tudott kötelezettségének eleget tenni és a gátló körülmények megszűnése után teljesítette kötelezettségét, mulasztása kimenthető.⁴²

Záró gondolatok

Hazánkban nagy probléma az előzetes letartóztatások nagy száma, annak ellenére, hogy a letartóztatással elérni kívánt célok gyakran más eszközzel is elérhetőek lennének. 1999-ig az egyetlen helyettesítésre szolgáló jogintézmény a lakhelyelhagyási tilalom volt, amelyet azonban igen ritkán alkalmaztak és alkalmaznak ma is.

Ezt a helyzetet illusztrálja,⁴³ hogy a nyomozás és a vádemelés során elrendelt lakhelyelhagyási tilalmak száma országos viszonylatban 175.⁴⁴

A házi őrizet 1999-ben került bevezetésre, de nem tudta betölteni a helyettesítő kényszerintézkedések terén tatongó űrt. Ritkábban alkalmazzák, mint a lakhelyelhagyási tilalmat, az elrendelés a fővárosra koncentrálódik.⁴⁵

A helyettesítő kényszerintézkedések sora az óvadékkal vált teljessé. A nyomozás és vádemelés során felajánlott óvadék száma⁴⁶ ezer fölött volt, azonban ezeknek kevesebb, mint a felét fogadta el végül a bíróság.⁴⁷

Az óvadék felajánlásával kapcsolatos másik problémát Bencze Mátyás a szabadságkorlátozásokról szóló munkájában⁴⁸ következőképpen foglalja össze: az óvadék felajánlásának csak akkor lehet helye, ha az előzetes letartóztatást kizárólag szökés vagy elrejtőzés veszélye alapozza meg. Gyakran előfordul azonban, hogy az előzetes letartóztatás elrendelését más ok is megalapozza, és a bíróság ezekre is hivatkozik. Ha ezen okok az eljárás folyamán megszűnnek, a terhelt ülésen előadhatja, miért nem állnak fenn ezek az okok. A

Legfelsőbb Bíróság azonban azon az állásponton van, hogy ha az eljáró bíró véleménye szerint még léteznek ezek az okok, nem kell ülést tartania.

A szerző egy Hajdú-Bihar megyében végzett vizsgálattal is alátámasztotta, az előzetes letartóztatás gyakori megalapozatlanságát. A kutatás eredménye szerint negyedrészen lett végrehajtható szabadságvesztés büntetés azokban az esetekben, amelyekben a terhelt az eljárás valamelyik részében előzetes letartóztatásban volt. Ez a szám utal a kényszerintézkedés elrendelésének megalapozatlanságára. Az indoklás legtöbb esetben a cselekmény kiemelkedő társadalmi súlyára alapozva a szökés és az elrejtőzés veszélye volt. A szerző is osztotta azt a véleményt, hogy az elrendelő végzések általában átveszik az ügyészi (meglehetősen rövid) indoklást.⁴⁹

A tanulmány summázataként elmondható, hogy a nemzetközi egyezmények és az egyes államok eljárási törvényei mind azt sugallják, hogy az előzetes letartóztatás kivételes eszköz kell, hogy legyen. Ezt a követelményt a Be. is számos helyettesítő eszköz szabályozásával igyekszik biztosítani, amelyek közül az óvadék a leggyakrabban alkalmazott kényszerintézkedés.

Felhasznált irodalom jegyzéke

Könyvek, cikkek, tanulmányok

A büntetőeljárás törvény magyarázata, 1. kötet, Bp., 2003.,

Balla Péter: Néhány gondolat az óvadékról, Rendészeti Szemle, 1994/9.

Bencze Máttyás: Szabadságkorlátozások, Fundamentum, 2005/2.

Czine Ágnes: Új kényszerintézkedés: a távoltartás, in: Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére, Kódex Nyomda Kft, Pécs, 2006.

Farkas Ákos- Róth Erika: A büntetőeljárás, Complex Kiadó, Bp., 2007.

Herke Csongor: Az előzetes letartóztatást helyettesítő intézmények, különös tekintettel az óvadékra, Bírák Lapja, 1994/1-2.

Herke Csongor: A letartóztatás, Dialóg Campus Kiadó, Bp-Pécs, 2002.

Kállay István: Óvadék a 18-19. századi büntető joggyakorlatban, Jogtudományi Közlöny, 1996/9.

Kardos Sándor: Az óvadék a büntetőeljárásban, Ad futuram memoriam (Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007.

Laky Ferenc: A biztosíték jogintézményéről a büntetőeljárás törvény kodifikációjának jegyében, Magyar Jog, 1996/6.

Orgen, Robert W.: Az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés és a vádalku az Egyesült Államokban, CEELI, Amerikai Ügyvédi Kamara Közép- és Kelet Európai Jogi Kezdeményezés, Bp., 1998.

Róth Erika: Az elítélés előtti fogva tartás dilemmái, Osiris Kiadó, Bp., 2000.

Róth Erika: A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések az 1896. évi XXXIII. tc-ben, Magyar Jog, 1996/11.

Internetes források:

www.gesetze-im-internet.de

www.mklu.hu

Jogsabályok, egyéb

1998. évi XIX. törvény

1973. évi I. törvény

2006. évi LI. törvény indoklása

9837. sz. törvényjavaslat

Óvadék reformjáról szóló törvény

Strafprozessordnung (STPO)

¹ IV. évfolyamos hallgató, DE-ÁJK

² Herke Csongor: Az előzetes letartóztatást helyettesítő intézmények, különös tekintettel az óvadéokra, Bírak Lapja, 1994/1-2., 97-99. o.

³ Laky Ferenc: A biztosíték jogintézményéről a büntetőeljárás törvény kodifikációjának jegyében, Magyar Jog, 1996/6., 346. o.

⁴ Kardos Sándor: Az óvadék a büntetőeljárásban, Ad futuram memoriam (Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007., 57-68. o.

⁵ Kállay István: Óvadék a 18-19. századi büntető joggyakorlatban, Jogtudományi Közlöny, 1996/9., 375. o.

⁶ 1896. évi XXXIII. Tv.

⁷ Róth Erika: A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések az 1896. évi XXXIII. tc-ben, Magyar Jog, 1996/11., 661-662. o.

⁸ 1998. évi XIX. tv.

⁹ Farkas Ákos- Róth Erika: A büntetőeljárás, Complex Kiadó, Bp., 2007., 165. o.

¹⁰ A büntetőeljárás törvény magyarázata, 1. kötet, Bp., 2003., 282-284. o.

¹¹ A büntetőeljárás törvény magyarázata, 1. kötet, Bp., 2003., 287. o.

¹² Be. 138. § (1)

¹³ A büntetőeljárás törvény magyarázata, 1. kötet, Bp., 2003., 285-287. o.

¹⁴ 1973. évi I. tv. 393/A. §

¹⁵ A rendszerváltást megelőző évtizedekben ez volt az óvadék elutasításának tipikus indoka.

¹⁶ Erre példa lehet Anglia.

¹⁷ Angyal Pál álláspontját Herke Csongor letartóztatásról szóló monográfiája nyomán ismertetem.

¹⁸ Pl.: Auer György

¹⁹ Be. 147. § (3)

²⁰ Be. 147. § (6)

²¹ Be. 147. § (5)-(6)

²² Be. 148. § (4)

²³ Herke Csongor: A letartóztatás, Dialóg Campus Kiadó, Bp-Pécs, 2002., 231. o.

²⁴ Pl. Németország

²⁵ Be. 148. § (2)

-
- ²⁶ Balla Péter: Néhány gondolat az óvadékról, Rendészeti Szemle, 1994/9., 80-81. o.
- ²⁷ Kardos Sándor: Az óvadék a büntetőeljárásban, Ad futuram memoriam (Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007., 78-79. o.
- ²⁸ 9837. sz. törvényjavaslat
- ²⁹ Czine Ágnes: Új kényszerintézkedés: a távollattartás, in: Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére, Kódex Nyomda Kft, Pécs, 2006., 24-25. o.
- ³⁰ Be. 138/A. § (6)
- ³¹ Be. 138/B. § (1)
- ³² 2006. évi LI. törvény indoklása.
- ³³ Czine Ágnes: Új kényszerintézkedés: a távollattartás, in: Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére, Kódex Nyomda Kft, Pécs, 2006., 31. o.
- ³⁴ Róth Erika: Az elítélés előtti fogva tartás dilemmái, Osiris Kiadó, Bp., 2000., 25. o.
- ³⁵ Róth Erika: Az elítélés előtti fogva tartás dilemmái, Osiris Kiadó, Bp., 2000., 91. o.
- ³⁶ StPO 116 § (1), www.gesetze-im-internet.de (utolsó belépés időpontja: 2008. 04. 12.)
- ³⁷ StPO 116a § (1), www.gesetze-im-internet.de (utolsó belépés időpontja: 2008. 04. 12.)
- ³⁸ Be. 137. § (3), 138/A. § (3)
- ³⁹ Pl. értékpapírban lehetséges, de a kezességvállalás kizárt.
- ⁴⁰ StPO 116§ (2)-(3), www.gesetze-im-internet.de (utolsó belépés időpontja: 2008. 04. 12.)
- ⁴¹ Óvadék reformjáról szóló törvény, 3142 (b)-(d)
- ⁴² Orgen, Robert W.: Az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés és a vádalku az Egyesült Államokban, CEELI, Amerikai Ügyvédi Kamara Közép- és Kelet Európai Jogi Kezdeményezés, Bp., 1998., 75. o.
- ⁴³ Az adatok 2007. júliusi helyzetet tükröznek.
- ⁴⁴ www.mklu.hu (utolsó belépés időpontja: 2008. 04. 02.)
- ⁴⁵ 2007. júliusában 55 házi őrizetet rendelt el a bíróság, ebből 40-et Budapesten.
- ⁴⁶ Az adatok 2007. júliusi helyzetet tükröznek.
- ⁴⁷ www.mklu.hu (utolsó belépés időpontja: 2008. 04. 02.)
- ⁴⁸ Bencze Mátyás: Szabadságkorlátozások, Fundamentum, 2005/2.
- ⁴⁹ Bencze Mátyás: Szabadságkorlátozások, Fundamentum, 2005/2., 63-64. o.